

ЕКОНОМІКА ПРИРОДОКОРИСТУВАННЯ ТА ОХОРОНИ НАВКОЛИШНЬОГО СЕРЕДОВИЩА

УДК 37.014.5:378-022.322(477)

DOI: <https://doi.org/10.32782/1814-1161/2023-1-14>

Діденко І.О.

кандидат педагогічних наук, доцент,
доцент кафедри іноземних мов економічного факультету
Київського національного університету імені Тараса Шевченка

Холявко Н.І.

доктор економічних наук, професор,
професор кафедри фінансів, банківської справи та страхування
Національного університету «Чернігівська політехніка»

Didenko Iryna

PhD in Education, Associate Professor,
Associate Professor of the Department of Foreign Languages of the Faculty of Economics
Taras Shevchenko National University of Kyiv

Kholiavko Nataliia

Doctor of Economic Sciences, Professor
Professor of the Department of Finance, Banking and Insurance
Chernihiv Polytechnic National University

ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ СТАЛОГО РОЗВИТКУ ЗАКЛАДІВ ВИЩОЇ ОСВІТИ УКРАЇНИ¹

THEORETICAL ASPECTS OF SUSTAINABLE DEVELOPMENT OF HIGHER EDUCATION INSTITUTIONS OF UKRAINE

У статті розкрито походження терміну сталий розвиток, основні поняття та теоретичні засади забезпечення сталого розвитку університетів. На основі систематизації наукових підходів до дослідження сталого розвитку університетів виокремлено управлінський, процесний, якісний та фандрейзінговий підходи. Проаналізовані чинники, що впливають на досягнення цілей сталого розвитку у вищій освіті: навчання протягом життя (формальна, інформальна та неформальна освіта); залучення талантів як серед викладачів, так і серед здобувачів вищої освіти; інтегроване навчання та міждисциплінарність; інерктивні методи навчання; орієнтація на формування у здобувачів вищої освіти компетентностей; гідне фінансування закладів вищої освіти, як державне, так і недержавне, включаючи благодійність та фандрейзінг; академічна доброчесність; екологізація освіти як через створення відповідних освітніх програм, так і через запровадження відповідних освітніх компонентів; автономія університетів, їх гнучкість та академічна свобода всіх учасників освітнього процесу. Авторами виокремлено основні загрози процесам досягнення цілей сталого розвитку у сфері вищої освіти: відтік кваліфікованих кадрів та талановитих студентів за кордон у зв'язку із військовими діями на території України; недостатність фінансування університетів через переорієнтацію грошових потоків на забезпечення військових потреб; швидкий розвиток та доступність застосунків зі штучним інтелектом, що створює нові виклики для дотримання академічної доброчесності тощо.

Ключові слова: вища освіта, сталий розвиток, якість освіти, заклад вищої освіти, здобувач вищої освіти.

In the context of the development of a stable national economy, universities are gradually turning from the institutions for knowledge accumulation into educational hubs, where university students do not only acquire knowledge, but also develop the competencies necessary for further social and professional life, where the interests of all stake-

¹ Дослідження проводиться в рамках проекту «Сталий університет: модель розвитку у повоєнний період», що реалізується за підтримки Європейської асоціації дослідників освіти (EERA) та Української асоціації дослідників освіти (УАДО).

holders: university students, employers, the government, university professors overlap. Higher education institutions are a platform for communication and cooperation of all stakeholders to train high-quality creative personnel, exchange innovative ideas and achieve a synergetic effect in problem-solving. The pandemic and the massive invasion significantly complicated the achievement of the Sustainable Development Goals in higher education in Ukraine. First of all, the possibilities of implementing the fourth Sustainable Development Goal – 'quality education' – has had a significant negative impact. Before starting to overcome the negative consequences, it is appropriate to study the situation with the implementation of the Sustainable Development Goals in higher education in Ukraine and identify the threats that still remain or have arisen as a result of the pandemic, war, and the development of science and technology. The article reveals the origin of the term Sustainable Development, the basic concepts and theoretical foundations of ensuring Sustainable Development of universities. Based on the research and systematization of the existent studies of sustainable development of universities, managerial, process, qualitative and fundraising approaches are identified. The factors influencing the achievement of the Sustainable Development Goals in higher education are analyzed: lifelong learning (formal, informal and non-formal education); attracting talents among university professors and students; integrated and interdisciplinary training; interactive teaching methods; aiming at the acquisition of competencies by university students rather than their reproducing of the given information; decent funding of higher education institutions, both state and non-state, including charity and fundraising; academic integrity; greening of education both through the creation of appropriate new educational programs and through the introduction of appropriate courses into existent ones; the autonomy of universities, their flexibility and academic freedom of all participants of the educational process. The authors identified the main threats to the processes of achieving the Sustainable Development Goals in the field of higher education: fleeing of qualified personnel and talented students abroad due to the war in Ukraine; insufficient funding for universities due to the reorientation of cash flows to meet military needs rather than educational ones; rapid development and availability of applications with artificial intelligence, which creates new challenges for academic integrity, etc.

Keywords: higher education, sustainable development, quality of education, higher education institution, university student.

Постановка проблеми. В умовах розбудови сталої національної економіки університети поступово перетворюються з накопичувачів та передавачів знань на освітні хаби, де здобувачі вищої освіти не тільки набувають знання, а й розвивають необхідні для подальшого суспільного та професійного життя компетентності, де перетинаються інтереси всіх стейкхолдерів: здобувачів освіти, роботодавців, уряду, викладачів, громади тощо. Сучасні заклади вищої освіти – це майданчик спілкування та співпраці всіх зацікавлених осіб для підготовки якісних креативних кадрів, обміну інноваційними ідеями та синергетичного вирішення складних проблем сьогодення.

Пандемія 2019–2022 років та повномасштабне російське вторгнення у лютому 2022 року значно ускладнило досягнення цілей сталого розвитку у вищій освіті України. Насамперед значного негативного впливу зазнали можливості реалізації четвертої цілі сталого розвитку – «якісна освіта». Перед тим, як приступати до подолання негативних наслідків пандемії та війни, доречним вважаємо вивчення реального стану справ із реалізацією цілей сталого розвитку у вищій освіті України та окреслити основні загрози, які досі лишаються чи виникли внаслідок впливу окреслених екзогенних факторів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання сталого розвитку закладів вищої освіти висвітлюються у низці закордонних та вітчизняних досліджень таких учених, як Шаховська А. [1], Кошкалда І., Князь О., Тишковець В. [3], Гаращук О., Куценко В. [4], Буяшенко В. [5], Дітковська Л. [6], Туниця Ю. [7], Дубовіч І. [8], Мельниченко А. та Тютюнникова М. [9].

Мета та завдання статті. Дослідити та систематизувати теоретичні аспекти формування і функціонування ефективних моделей сталого розвитку закладів вищої освіти.

Виклад основного матеріалу. Поняття «сталлий розвиток» вперше застосувала у 1987 році Гру Харлем Брундтланд (Gro Harlem Brundtland), прем'єр-міністерка Норвегії у доповіді Міжнародної комісії з питань екології та розвитку ООН (World Commission on Environment and Development, WCED) [1, с. 154]. Прем'єрка Норвегії під цим поняттям запропонувала розуміти такий «розвиток, за якого сучасні покоління спроможні задовольняти свої потреби, при цьому не ставлячи під загрозу спроможність наступних поколінь задовольняти свої» [2, с. 16].

На сьогодні проблематика сталого розвитку вищої освіти активно досліджується низкою науковців у всьому світі (рис. 1). До прикладу, Шаховська А. систематизувала основні напрями концепції сталого розвитку: розвиток суспільства має відбуватися в гармонії з природою; людина має обмежувати свій вплив на навколишнє середовище, прагнути до його збереження; «суспільна робота та партнерство, відкритість та прозорість є невід'ємною частиною забезпечення сталого розвитку» [1, с. 154]. Науковиця стверджує, що сталий розвиток неможливий без запровадження навчання протягом життя. Освітня компонента дозволяє суспільству гармонічно розвиватись, набувати нових цінностей, навичок, знань, застосовувати їх для розумного, дбайливого використання обмежених ресурсів, збереження навколишнього середовища для майбутніх поколінь [1]. Разом з цим, така важлива роль освіти потребує перегляду ставлення суспільства, уряду і бізнесу до неї. Зокрема, актуалізуються питання розбудови безперервного освітнього процесу, використання можливостей інформальної та неформальної освіти, запровадження нових інтерактивних методів навчання, базованих на реальних ситуаціях для свідомого прийняття рішень, а також забезпечен-

ня якості освіти, «досягнення міждисциплінарності в освіті задля демонстрації взаємопов'язаності та взаємозалежності всього у світі, виховання свідомих громадян» тощо [1].

Кошкалда І., Князь О. та Тишковець В. зауважують, що двома основними характеристиками сталості навчального процесу є набуття студентами компетентностей на противагу пасивному заучуванню матеріалу та переорієнтація викладачів на розвиток цих компетентностей у студентів через зміну форм, методів викладання. Така зміна має відбуватись у напрямі розвитку більш доступних, зрозумілих, практичних методів і форм, коли «знання, які отримують в університетах, не є чимось інертним, але виступають базисом подальшого кваліфікованого вирішення професійних ситуацій» [3, с. 43].

На думку Гаращук О. та Куценко В., запорукою досягнення цілей сталого розвитку, наприклад, цілі №4 «якісна освіта», є не тільки використання інноваційних технологій в університетах (технологій інтерактивного та інтегрованого навчання), але й забезпечення гідного фінансування закладів вищої освіти (як за рахунок державного бюджету, так і за рахунок приватних, фандрай-

зінгових, благодійних організацій). Останнє дасть змогу залучити таланти, як серед викладачів, так і серед здобувачів вищої освіти, а також відкриє для них нові перспективи вдосконалення та розвитку [4, с. 52–53].

Цінними є напрацювання Буяшенко В., яка відмітила, що у досягненні цілей сталого розвитку вбачає невід'ємну роль приватних навчальних закладів, як інституцій, що, порівняно з державними закладами, є більш гнучкими у пристосуванні до швидкозмінних вимог ринку праці, які оперативніше можуть впроваджувати нові спеціальності, освітні програми, тощо [5].

Наступний напрямок наукових досліджень сталого розвитку закладів вищої освіти розкривають фахівці Національного лісотехнічного університету України. Зокрема, розглядають досягнення цілей сталого розвитку через екологізацію освіти, тобто підготовку фахівців різних галузей знань і спеціальностей, необхідних для забезпечення сталого розвитку країни та її регіонів [7, с. 350]. Протягом останньої декади все більше університетів запроваджує екологізацію освіти, так, Національний університет «Чернігівська політехніка» відкрив освітню програму «Економіка довкілля

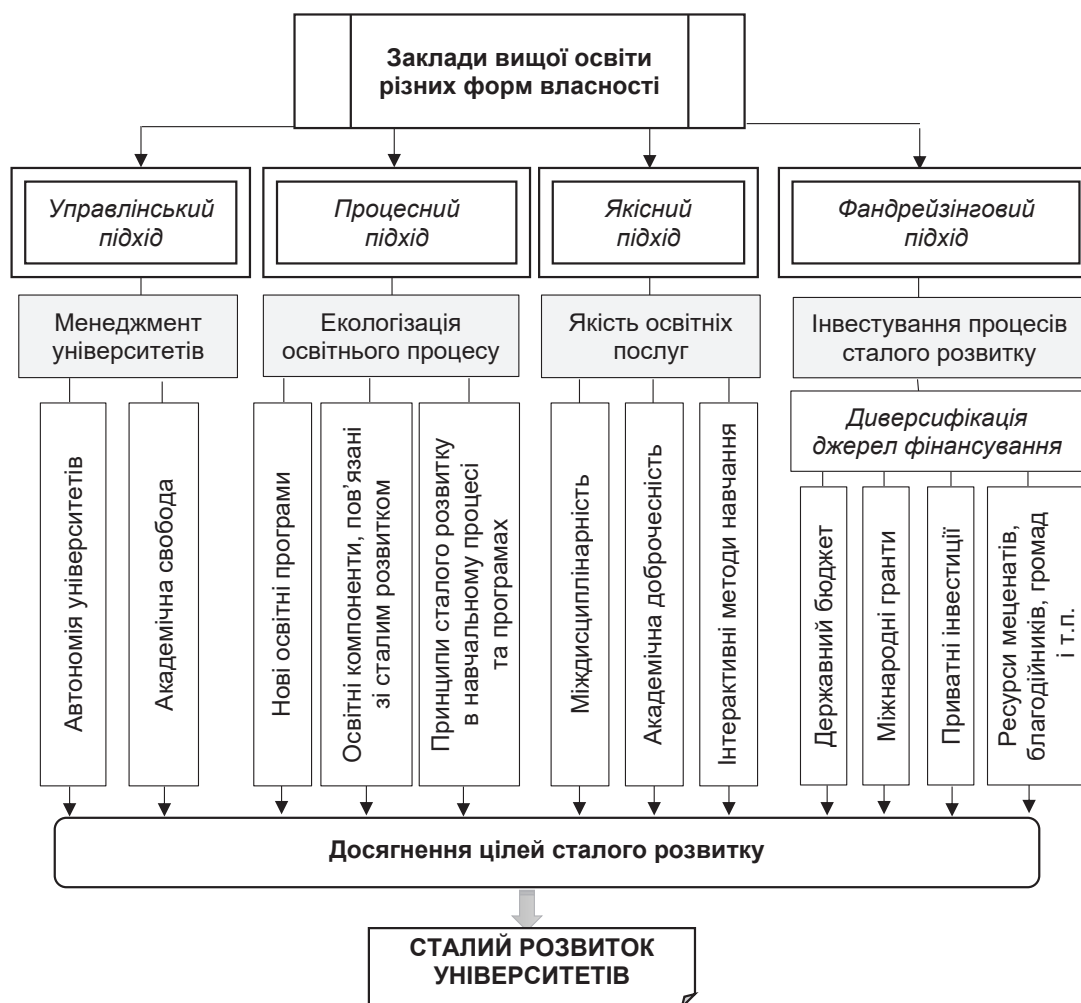

Рис. 1. Наукові підходи до дослідження сталого розвитку закладів вищої освіти
Джерело: побудовано авторами

і природних ресурсів» для студентів освітнього ступеню «Магістр», а економічний факультет Київського національного університету імені Тараса Шевченка вже декілька років навчає студентів за освітньою програмою «Торгівля, логістика та екологічне підприємництво».

Проте, під екологізацією освіти розуміється не тільки спеціальна підготовка фахівців для сталого розвитку, але і впровадження екологізації через освітні компоненти на всіх освітніх програмах, які нададуть змогу здобувачам вищої освіти можливість ознайомитись із системою охорони та відтворення природних ресурсів, екологічною безпекою та ін., що дозволить у них сформуванню поняття про «еколого-економічні, еколого-політичні та еколого-праві системи» [8]. Відповідно, наявний у вітчизняних університетів досвід з екологізації освіти має бути поглибленим та розвиненим. Основу такого розвитку повинні становити кращі світові практики.

Управління у сфері вищої освіти в контексті сталого розвитку розглянули Мельниченко А. та Тютюнникова М. [9]. На їхню думку, забезпечення досягнення цілей сталого розвитку неможливо без надання академічної свободи та широкої автономії закладам вищої освіти. Автори зазначають, «що університет майбутнього має стати закладом самоуправління, в якому академічна свобода, право вибору та високий рівень особистості та інституційної відповідальності стануть нормою, а якість освіти, рівень наукових досліджень та інноваційних впроваджень стане показником поступу суспільства у напрямку забезпечення стійкості» [9, с. 48]. Цілком підтримуємо дану точку зору, оскільки вважаємо, що сталий розвиток закладів вищої освіти є комплексним процесом, що має охоплювати навчання, методичну роботу, фінансові і матеріально-технічні аспекти, а також питання стратегічного й оперативного менеджменту як на рівні структурних підрозділів, так і на рівні університету загалом.

Висновки. Систематизуючи теоретичні аспекти та наукові підходи до дослідження сталого розвитку закладів вищої освіти, можемо виокремити кілька ключових напрямів: менеджмент процесів сталого розвитку університетів (автономія для університетів, академічна свобода для викладачів і здобувачів вищої освіти), екологізація освіти (відкриття нових освітніх програм, пов'язаних із екологізацією підготовки фахівців різних галузей, запровадження освітніх компонентів, пов'язаних із екологією та сталим розвитком), забезпечення якості вищої освіти (впровадження нових інтерактивних методів навчання, прагнення до інтегрованої, міждисциплінарної освіти, академічна доброчесність), долучення приватних університетів до забезпечення сталого розвитку освіти (як інституцій, здатних гнучкіше реагувати на швидкі зміни на ринку праці), диверсифікація джерел фінансування (комбінування державного фінансування із залученням міжнародних грантів, меценатських ресурсів і приватних інвестицій). Поряд із цим, більш глибокого дослідження потребують

питання забезпечення сталого розвитку університетів у повоєнний період, врахування нових загроз якості вищої освіти (загрози, які несе вільний доступ до застосунків зі штучним інтелектом, широка автономія університетів, відтік кваліфікованих кадрів і талановитих здобувачів вищої освіти за кордон, нестача фінансування). Власне, у цьому вбачаємо перспективи подальших досліджень.

Бібліографічний список:

1. Шаховська А. Освітні аспекти сталого розвитку України. *Наукові записки. Серія: Проблеми методики фізико-математичної і технологічної освіти*. 2016. Випуск 10(2). С. 152–155.
2. Report of the World Commission on Environment and Development: Our Common Future. (1987) URL: <https://sustainabledevelopment.un.org/content/documents/5987our-common-future.pdf>.
3. Кошкалда І., Князь О., Тишковець В. Використання світового досвіду підготовки інженерів землевпорядників для сталого розвитку аграрної освіти в Україні. *Agricultural and Resource Economics: International Scientific E-Journal*. 2015. Vol. 1. № 2. Р. 40–50.
4. Гарашук О., Куценко В. Якісна освіта – інструмент сталого розвитку (зарубіжний досвід та українські реалії). *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Міжнародні економічні відносини та світове господарство*. 2019. Випуск 23. Частина 1. С. 49–55. URL: <https://dspace.uzhnu.edu.ua/jspui/bitstream/lib/25504/1/%d0%93%d0%b0%d1%80%d0%b0%d1%89%d1%83%d0%ba%20%d0%9e.%20%d0%92.%2c%20%d0%9a%d1%83%d1%86%d0%b5%d0%bd%d0%ba%20%be%20%d0%92.%20%d0%86.pdf>.
5. Буященко В. Сталій розвиток і сучасна парадигма освіти. *Вісник АПСВТ*. 2017. № 2. С. 71–74. URL: https://www.socosvita.kiev.ua/sites/default/files/Visnyk_2_2017.pdf#page=72.
6. Ditkowska L. Detection of academic plagiarism as a way to ensure quality of university education. *Вісник АПСВТ*. 2017. № 2. С. 75–77. URL: https://www.socosvita.kiev.ua/sites/default/files/Visnyk_2_2017.pdf#page=72.
7. Туниця Ю. Ю., Адамовський М. Г., Борис М. М., Краєвський С. Н., Магазинщикова І. П. Екологізація освіти як ключовий фактор підготовки фахівців для сталого розвитку. *Науковий вісник НЛТУ України*. 2015. Вип. 25.10. С. 348–356. URL: https://nv.nltu.edu.ua/Archive/2015/25_10/58.pdf.
8. Дубовіч І. Екологізація освіти та економіки – шлях до практичної реалізації концепції сталого розвитку в Україні. *Наукові праці Лівівської академії наук України*. 2015. № 13. DOI: <https://doi.org/10.15421/411522>. URL: <http://fasu.nltu.edu.ua/index.php/nplanu/article/view/112/76>.
9. Мельниченко А. А., Тютюнникова М. М. Управління у сфері вищої освіти в контексті забезпечення сталого розвитку суспільства : філософський аспект. *ВІСНИК НТУУ «КПІ». Філософія. Психологія. Педагогіка*. Випуск 2. 2012. С. 44–51. URL: <https://citeseerx.ist.psu.edu/document?repid=rep1&type=pdf&doi=d17b0a8e01fc4afb-c3081772fd32695c224d6be6>.

References:

1. Shakhovska A. (2016) Osvitni aspekty staloho rozvytku Ukrainy [Educational aspects of sustainable development in Ukraine] (in Ukrainian). *Naukovi zapyski. Seriya: Problemy metodyky fizyko-matematychnoi i tekhnichnoi osvity*. Vypusk 10(2). P. 152–155.
2. Report of the World Commission on Environment and Development: Our Common Future. (1987) Available at:

- <https://sustainabledevelopment.un.org/content/documents/5987our-common-future.pdf>.
3. Koshkaldia I., Knyaz O., Tyshkovets V. (2015) Vykorystannia svitovoho dosvidu pidhotovky inzheneriv zemlevporiadnykiv dlia staloho rozvytku agrarnoi osvity v Ukraini [Using of world experience of land managers training for sustainable development of agrarian education in Ukraine] *Agricultural and Resource Economics: International Scientific E-Journal*. Vol. 1. № 2. P. 40–50.
 4. Garashchuk O., Kutsenko V. (2019) Yakisna osvita–instrument staloho rozvytku (zarubizhnyi dosvid ta ukraïnski realii) [Quality education—a tool for sustainable development (foreign experience and Ukrainian realities)] (in Ukrainian). *Naukovy vistnyk Uzhhorodskogo natsionalnogo universytetu. Seriya: Mizhnarodni ekonomichni vidnosyny ta svitove hospodarstvo*. Vypusk 23. Chastyna 1. P. 49–55. Available at: <https://dspace.uzhnu.edu.ua/jspui/bitstream/lib/25504/1/%d0%93%d0%b0%d1%80%d0%b0%d1%89%d1%83%d0%ba%20%d0%9e.%20%d0%92.%2c%20%d0%9a%d1%83%d1%86%d0%b5%d0%bd%d0%ba%d0%be%20%d0%92.%20%d0%86.pdf>.
 5. Buiashenko V. (2017) Stalyi rozvytok I suchasna paradigma osvity [Sustainable development and the modern paradigm of education]. *Visnyk APSVT*. № 2. P. 71–74. Available at: https://www.socosvita.kiev.ua/sites/default/files/Visnyk_2_2017.pdf#page=72.
 6. Ditkovska L. (2017) Detection of academic plagiarism as a way to ensure quality of university education. *Visnyk APSVT*. № 2. P. 75–77. Available at: https://www.socosvita.kiev.ua/sites/default/files/Visnyk_2_2017.pdf#page=72.
 7. Tunytsya Yu. Yu., Adamovsky M. G., Borys M. M., Kraievskiy S. N., Magazynshchikova I. P. (2015) Ekolohizatsiya osvity yak kliuchovy factor pidhotovky fakhivtsiv dlia staloho rozvytku [Greening of Education as a key factor for Training of Specialists for Sustainable Development] *Naukovyi visnyk NLTU Ukrainy*. Vyp. 25.10. P. 348–356. Available at: https://nv.nltu.edu.ua/Archive/2015/25_10/58.pdf.
 8. Dubovych I. (2015) Ekolohizatsiia osvity ta ekonomiky–shliakh do praktychnoi realizatsii kontseptsii staloho rozvytku v Ukraini [Greening of education and economy – way to the practical implementation of sustainable development concept in Ukraine]. *Naukovi pratsi Lisivnychoi akademii nauk Ukrainy*. № 13. DOI: <https://doi.org/10.15421/411522> Available at: <http://fasu.nltu.edu.ua/index.php/nplanu/article/view/112/76>. (in Ukrainian)
 9. Melnychenko A. A., Tyutyunnikova M. M. (2012) Upravlinnia u sferi vyshchoii osvity v konteksti zabezpechennia staloho rozvytku suspilstva: filosofskii aspekt [Management in higher education in the context of ensuring sustainable development: philosophic aspect] (in Ukrainian). *Visnyk NTUU “KPI”. Filozofia. Psykholohiia. Pedahohika*. Vypusk 2. P. 44–51. Available at: <https://citeseerx.ist.psu.edu/document?repid=rep1&type=pdf&doi=d17b0a8e01fc4afb-c3081772fd32695c224d6be6>.